

VERBODEN VERSMAAD VERBRAND VERGUISD VERGETEN NIEUWSBRIEF

NIEUWSBRIEF KRITISCHE KLASSIEKEN • NUMMER 9 • NAZOMER 2014

KRITISCHE KLASSIEKEN 8

‘Wij konden er niets aan doen’

Andorra, toneelstuk in twaalf taferelen van de Zwitserse schrijver Max Frisch (1911-1991) werd in 1961 voor het eerst in het Zürcher Schauspielhaus opgevoerd. Het is een stuk over de maatschappelijke schuld aan discriminatie, en blijkt in retrospectief een scharnierpunt in het oeuvre van Frisch, die zich in en buiten zijn werk als kritische, geëngageerde intellectueel liet gelden.

Frisch' fascinatie voor de maakbaarheid van identiteit en het conflict van het individu met de anderen blijkt in sterke mate uit het toneelstuk *Andorra*. De identiteit van de jonge Andri wordt hem door anderen opgedrongen en uiteindelijk noodlottig. Andri, de hoofdpersoon van het stuk, is de pleegzoon van de leraar Can, die hem ooit uit het land

“Na de dood van Brecht is Max Frisch de enige duitstalige toneelschrijver van wereldklasse.”

— Der Spiegel, 1961

van de Zwartten de grens over in het land van de Witten heeft gesmokkeld om hem te behoeden voor vervolging omdat hij Jood zou zijn. Uiteindelijk blijkt Andri helemaal geen Jood, maar het kind dat de leraar heeft verwekt bij een ‘señora’ uit het land van de Zwartten. De onthulling van de waarheid komt echter te laat. In *Andorra*, de ogenschijnlijk vredige maatschappij van de Witten, worden Andri allerlei negatieve stereotype Joodse eigenschappen toegedicht. Andri maakt zich de hem opgedrongen identiteit eigen, en blijft er aan vasthouden, zelfs als zijn ouders hem de waarheid vertellen. Als dan uiteindelijk de Zwartten het ‘onschuldige’ *Andorra* binnenvallen, wordt Andri als Jood geïdentificeerd en vermoord. De Andorranen ontkennen schuldig te zijn, wat in de intermezzi die als

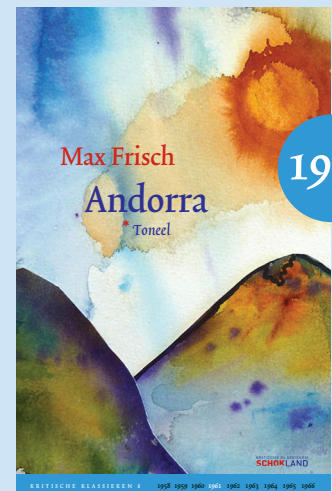
een terugblik en vooruitwijzing tegelijkertijd functioneren tot uiting komt.

Het stuk werd voor het eerst in 1961 in het Zwitserse Zürich gespeeld, daarna ging het op 20 januari 1962 in Duitsland in drie grote steden tegelijk in première. Precies twintig jaar na de beruchte nazibijeenkomst aan de Wannsee, waar tot de *Endlösung* werd besloten, was dat een uitermate symbolische datum. Begin jaren ‘60 was het naziverleden nog als een kloppende wond in de Duitse samenleving aanwezig. In dat jaar vond in Jeruzalem het proces tegen de *Schreibtischmörder* Eichmann plaats, een paar jaar later de tweede serie Auschwitzprocessen.

Niettemin heeft Frisch met *Andorra* een parabelachtig stuk willen schrijven, waarin hij vooral het universele karakter van discriminatie wilde benadrukken. Daarom stelt hij met klem dat het *Andorra* waar het stuk zich afspeelt de naam is van een model en niet verward moet worden met het bestaande staatsje met dezelfde naam.

Het stuk werd veel opgevoerd en besproken, niet alleen in Duitsland, maar ook in Nederland, waar het in 1962 voor het eerst tijdens het Holland Festival werd opgevoerd. In 1965 ontving Frisch voor *Andorra* de Jerusalem Prize for the Freedom of Man.

NU VERSCHENEN!

KRITISCHE KLASSIEKEN 8

MAX FRISCH
Andorra

Toneelstuk in twaalf taferelen

120 pagina's
ISBN 978 90 816628 7 1
Gebonden met stofomslag • € 16,50

Vertaald door Adriaan Morriën
Met een nawoord van Ewout van der Knaap

Dat *Andorra* op veel Duitse scholen nog steeds verplichte leesstof is, bewijst dat het stuk met recht als een moderne klassieker geldt, waarvan de thematiek nog altijd actueel is.

Ewout van der Knaap, hoofddocent Duitse letterkunde aan de Universiteit Utrecht, schreef een nawoord bij deze uitgave, dat u nu al op onze website kunt lezen.

* Klassiekers uit de kritische literatuur

IN VOORBEREIDING 2015

KK 9 Nico Rost - Goethe in Dachau (dagboek 1944/45)

KK 10 B. Traven - Regering (roman uit 1931)

VERSCHEENEN IN 2013

KK 5 Elio Vittorini - Milaan '44 (roman uit 1945)

KK 6 Peter Kropotkin - Memoires van een revolutionair (1899)

KRITISCHE KLASSIEKEN
SCHOKLAND

Uitgeverij Schokland
Dorpsstraat 27 • 3732 HG De Bilt
info@kritischeklassieken.nl
www.kritischeklassieken.nl

Zonder reserve de vlag uithangen

Bespreking van *Portugal, de bloem en de sikkel* van Adri Altink op www.literairnederland.nl

Op 25 april 1974 werd met een geweldloze coup een eind gemaakt aan het autoritaire en gewelddadige regiem van premier Caetano, die in 1968 de beruchte dictator Salazar was opgevolgd. Deze Anjerrevolutie bracht het land een parlementaire democratie. Nu zou alles beter worden. Voorbij was het militaire (koloniale) geweld. Voorbij de uitbuiting van het eigen volk. Het land juichte. Heel Europa juichte.

Maar niet José Rentes de Carvalho. Hij was ten tijde van Salazar het land ontvlucht en doceerde in het revolutiejaar Portugese taal- en letterkunde aan de Universiteit van Amsterdam. Hij voegde zich niet in het koor van feestvierders. Hij schreef zijn cynisme een jaar later van zich af in het, door zijn collega August Willemsen in het Nederlands vertaalde, *Portugal, de bloem en de sikkel*. Er was weinig veranderd met de staatsgreep, vond hij: de nieuwe machthebbers waren bijna allemaal schatplichtig aan de oude. Met een bijtende spot schreef hij op hoe zijn moederland eeuwenlang was geplukt door de leiders. Die rovers kregen nu alleen een ander gezicht. En hij spaarde in zijn boek ook de bevolking zelf niet, die genoeg nam met illusies.

De auteur kreeg veel kritiek. Menigeen wierp zijn spot ver van zich: er gebeurde toch iets geweldigs in Portugal? In het land zelf werd zijn boek niet uitgebracht, maar ook in Nederland mocht de roes niet worden verstoord: er verscheen maar één recensie en er werden nog geen vijftig exemplaren verkocht. Pas dit jaar verscheen het boek in Portugal; binnen een week was de eerste druk uitverkocht. Veertig jaar nadat het radiostation *Rádio Renascença* het lied *Grândola, vila morena* (Grândola, kleine bruine stad) ten gehore bracht en daarmee het startsein gaf voor de revolutie, is het gewild. In Nederland is nu tegelijkertijd een herdruk verschenen in de reeks Kritische Klassieken van Uitgeverij Schokland.

Rentes de Carvalho doet zijn verhaal in twintig min of meer thematische hoofdstukken, die in chronologische orde zijn gerangschikt. Daaraan zijn eveneens, meestal door hem zelf geschreven appendices toegevoegd, die uitweiden over gegevens, statistieken, stel-

lingen enz, die hij in het boek gebruikt. Strikt gescheiden zijn de thema's niet. Het ene houdt nu eenmaal verband met het andere. Tot aan 1974 zijn dat bijvoorbeeld de verkiezingen die altijd kluchten waren. En de grote verschillen tussen het platteland en de hoofdstad Lissabon. In vrijwel het hele boek komt de enorme emigratie van Portugezen om de hoek kijken: omdat de bewoners nauwelijks te eten hebben, is er een grote trek naar andere landen om daar geld te verdienen en het thuisfront te kunnen onderhouden (op pagina 72 noemt de schrijver Parijs qua inwonertal de derde stad van Portugal). Een verbijsterend thema is het optreden van Portugal in de koloniën Guinee-Bissau, Angola en Mozambique, waar de macht geldverslindend en met zinloos bloedvergieten moet worden gehandhaafd om enige status te behouden tegenover Europese naties met rijkere wingewesten. En er is het wonder van Fatima, de verschijning van Maria aan drie herderskinderen in het begin van de 19de eeuw, die door de Portugese leiders, gesteund door de kerk, gretig wordt ingezet om het volk te laten geloven dat God (en de regering) het beste met land voor heeft.

Onder de Salazar-Caetanodictatuur kroop iedereen in zijn schulp. Rentes de Carvalho stelt dat er geen noemenswaardige literatuur werd voortgebracht omdat de schrijvers te laf waren om hun hart uit te storten: 'Als de censuur er niet was, zeiden ze, zouden ze grotere dingen schrijven. Wanneer de vrijheid kwam, dan zouden ze de manuscripten uit de laden halen, de meesterwerken, de door het fascisme verstikte hartenkreten. De vrijheid kwam op 25 april 1974, maar de laden waren helaas leeg'.

Dat is allemaal geschiedenis als Rentes de Carvalho in 1975 zijn *Portugal, de bloem en de sikkel* schrijft. Maar de essentie van zijn boek is dat hij aantoonde, zo vers na de staatsgreep, dat er geen reden is om te verwachten dat het plotseling beter is geworden. Die stellingname beviel vrijwel niemand en daarom was het boek de ramsj beschoren. Het is zinvol om het veertig jaar na dato alsnog ter hand te nemen om te beoordelen in hoeverre onze eigen kijk destijds vertroebeld was door de euforie.

Daar komt bij dat *Portugal, de bloem en de sikkel* een boek is dat ook nu nog kostelijk is om te lezen. Het is verrassend fris van stijl en toon en de vlammende, giftige pen doet ook nu nog zijn werk. Natuurlijk zijn alle gebruikte statistische cijfers (en daarmee bijna het hele hoofdstuk 2) van vóór 1975. Maar dat maakt het boek niet minder de moeite waard, vooral omdat de persoonlijke stem van Rentes de Carvalho, die zelf de dictatuur van zijn land ontvluchtte, zo aanwezig is. Oppervlakkig lezend zou je denken dat hij toen rancuneus afgaf op zijn vaderland, maar tussen de regels door is voelbaar hoezeer hij er tijdens het schrijven aan leed dat het land dat hij liefhad weer een illusie rijker was. En hoezeer hij zich alleen voelde te midden van landgenoten en sympathisanten die zonder reserve de vlag uithingen.

Peter Kropotkin

Memoires van een revolutionair

Lees de paginagrote recensie van Robin te Slaa in de NRC van 4 juli jl. www.uitgeverijchokland.nl/dossiers